Др. Ол. Гонтер

СТУДІЯ ФІЛЬОЗОФІЇ

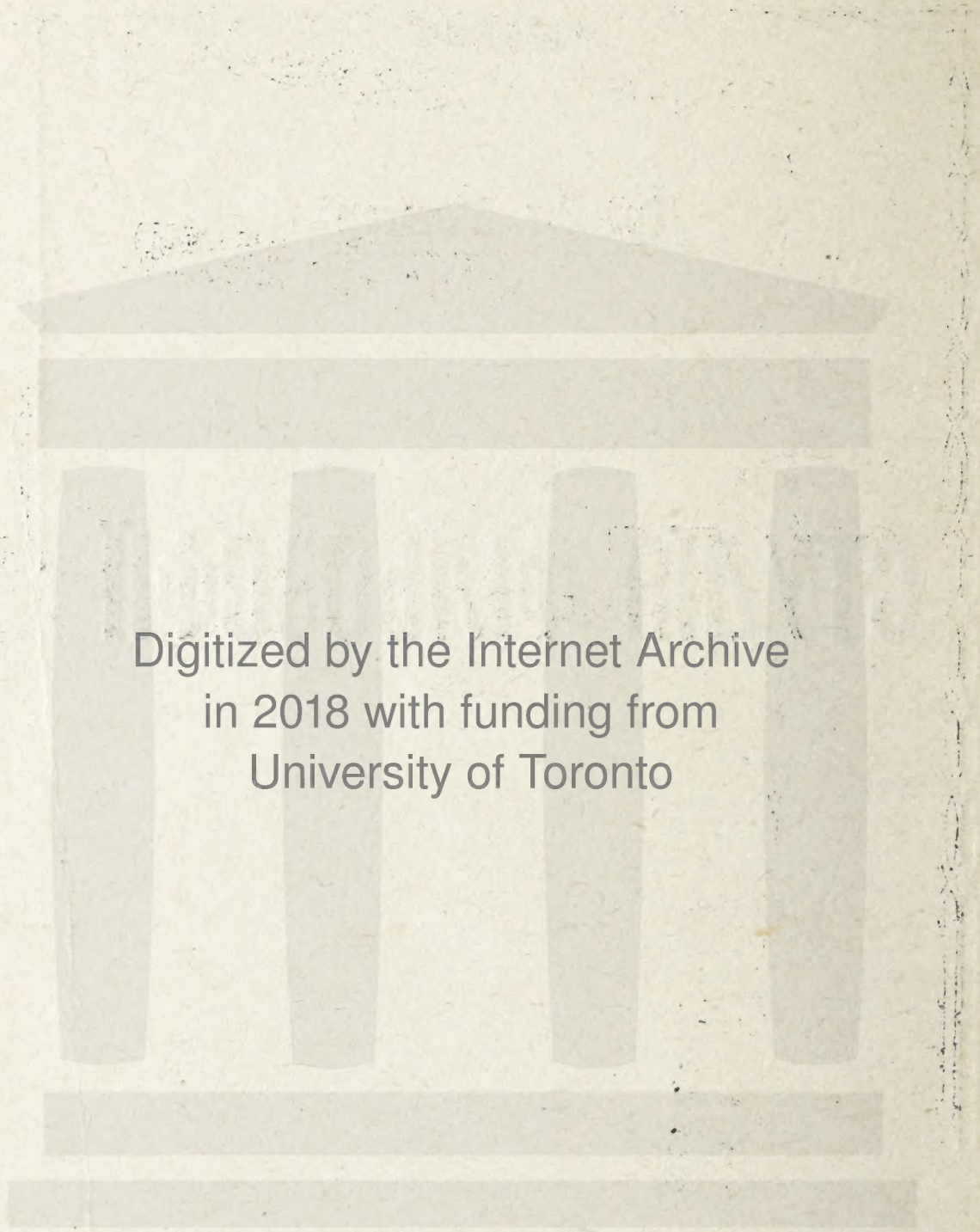
Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/studiiafilozofi00hont

СТУДІЯ ФІЛЬОЗОФІЇ

Biblioteka. No. 15

Написав
Олександер Гонтер
Доктор медицини, директор шпиталю
в Тюлонї, Ман. і проповідник
Пресвитерської Церкви Канади.

Віннїпеґ, Ман.
Червень, Р. Б. 1917.
Друком „Юнїон Пресс, Ко. Лтд".

Студія Фільозофії.

Э два слова, які треба відріжнити. Слово наука і слово фільозофія. Наука є всяка. Нераз трафляєсь нам чути про зоольоґію — від грецкого слова дзоон - зьвіря і льоґос – слово; є се наука о зьвіряtах. Або про ботанїку — наука о рослинах. Про астрономію — науку про небені тїла— і пр. Спитаймож тепер перше, що се є властиво наука і чим она ріжнить ся від розуміня звичайного чоловіка — загалу.

Возьмім для поясненя такий примір. Звичайні, невчені люди віднайшли новий край, де ще нїхто перед тим не мешкав. Ті люди будуть інтересуватись найперше річами потрібними до щоденного житя: як дістати поживу, захіст і оїдж; будуть дивитись чи які річи і як можуть послужити для їх цїли. Будуть шукати овочів добрих до їди, риби та дичини. Боязливо будуть оглядатись чи нема де хижих зьвірять або їдовитих гадюк, небезпечних їх житю. Можливо будуть дальше шукати за землею

придатною під управу збіжа. Колиж вдоволять они житеві вимоги і потреби, то можливо будуть ще подивляти красу околиць, цьвітів, дерев — але для дальших нових дослїдів, они не будуть класти богато стараня.

Але припустїм, що той новий край віднайшли партія учених людий, які пустились туди в цїли дослїдів, то побачимо, що они будуть поводитись зовсїм відмінно. Ґеоґрафіста схоче сейчас пізнати докладне положене краю, чи є які гори і як зависокі, які ріки, як довгі, де їх початок. Він буде пробував віднайти всї озера, мочарі і пр. і буде старав ся як найдокладнїйше означити те все на мапі. Зоольоґіста описувавби зьвірята і списувавби на лїсту навіть найдрібнїйші, такі, про котрі звичайний чоловік нетурбувавби собі голови. Те саме робивби ботанїк з деревами, цьвітами і прочими рослинами. А знов ґеольоґісти дослїджувалиби будову гір, які скали, якого рода. Колиб ми прислухались їх оповіданям, то довідалибисьмо ся, що они хотїли переконатись, як ті гори формувались в давній давнинї. Они показувалиб нам мушлї, слїди коралїв знайдених на горбах і твердилиб, що ті горби були колись під

водами моря, що ті річи лишились в намулї, який відтак став твердою опокою, або каменем, а поверхність землї внутрішною силою формувалась в горби і пр.

От така ріжниця між чоловіком вченим і невченим. Невчені люди менше цїкавлять ся. Першим їх здобутком, се їда, питє, веселе вигідне житє, а поза се у них забагань мало. Вчений чоловік має велику цїкавість. Він хоче все знати і про всяку річ в сьвітї.

Але, що оден вчений чоловік не годен знати докладно всїх наук, то поле знаня з конечности дїлить ся на всякі відрубні галузи. Одні занимають ся зьвірятами, другі рослинами і т. д. І знов завважити можна, що они усовершають ся в своїх знанях і нових дослїдах і знов дїлять ся, занимаючись кождий ще меньшою громадою сотворінь. І знов оден буде студіювати лиш звичаї зьвірят, иньший може дїлити річи і пробувати чи ониб до чого придались. Сей буде оглядати річи мікроскопом, який побільшує річи в сто, тисячу разів і буде дослїджував найменьшу річ, чого не добачивби своїм оком.

Розумієсь, що такі дослїди учених людий можуть знаходити богато річий, які не дуже придатні для сьвіта, але знова такі

пошукуваня ведені по цїлім сьвітї і то тисячами людий допроваджують до винаходу знова богато користних річий, які хоч може початком ще не мають практичного застосованя, а доперва пізнїйше при дальшім досліді стають пожиточними. Приміром, Ґальвані давно вже завважав, що ноги у декотрих жаб дрожать—сїпають коли притулити їх до двох ковалків металю. Для більшости людий така увага вийшлаби без вислїдів. Але Ґальвані не маловажив сеї незначної прояви, а дальше досліджував шарпане жабячих ніг, а се допровадило его до великого винаходу сили електрики. Так отже та велика сила, що порушує електричні трамваї, переносить телеґрами, телефони і робить богато других дивних річий — она розпочалась в маленькім завваженю, на яке звичайний чоловік не звертавби зовсїм уваги.

Нїхто не заперечить, що всї чуда модерної цивилїзациї є вислїдами ученої цїкавости і ученим налогом розумованя. Наука отже є систематично уложене стремлїне провітити і розуміти все, що є в сьвітї.

Слїдує тепер питане про фільозофію. Фільозофія – се грецке слово (фільос – приятель, софія – мудрість) Нїм приступимо

до пояснень фільозофії, треба сказати ріжницю між „знанєм“ і „розумінєм“. Кождий мабуть знає, що чоловік може бути дуже вчений а не розумний. Чоловік може мати богато знаня – науки, а однак часами не знає, як єї користно уживати. Уживати своє знане користно значить, бути розумним.

Так отже коли скажемо, що за наукою іде знане а за розумом іде фільозофія, тоді легко нам зрозуміти ріжницю сих двох слів. Фільозофія вглубляєсь більше чим наука. Она стараєсь прослїдити корінь і значінє всїх річий, справдити властиву суть матерій, житя і розуму.

Фільозофія отже, се дуже глибока наука. Она стараєсь ввійти поза зверхні вигляди річий і відкрити їх дїйсне значінє. Поставмо напримір такі питаня: Щащо сотворений сей сьвіт? Чи є якась сила – розум що править ним; чи може сьвіт сей слїпа машина, котра істнує і не знає чому істнує? Чи має моє житє якусь висшу цїль; чи може жию лиш, як та миш в фармерскім шпіхлїрі, як тілько щоб жити для себе? Ставляючи такі питаня, ми вже зачинаємо фільозофувати. Кождий чоловік вже з природи має якийсь рід фільозофії, так як кождий має

свого рода реліґію, і як ріжнить ся людский розум оден від другого, так треба знати, що є в сьвітї всякі роди фільозофії.

Знаємо, що поганьскі народи вірили в множество всяких духів, які після їх понятя, мали владіти всякими предметами природи. Они вірили, що є осібні духи від дерев, рік, вітрів, худоби, духи тїл небесних і т. п. Колиж люди почали думати уважнїйше, признали, що мусить бути одна всемогуча Сила для цїлого сьвіта, котрій підлягають всї менші сили (духи). Иншими словами, люди вірять в одну велику першу причину всїх річий, що цїла вселенна то є сей сьвіт і всї иньші сьвіти є частиною одного великого систему чи пляну. Реліґія називає сю першу велику причину — Богом, а системою чи пляном є его правлїнє — управа сьвітом.

Але знов на дорозї теорій, що до єдности сьвіта повстає велика трудність. Люди завважують на сїм сьвітї не тілько порядок але і нелад, не лиш добре, але і зло. Певний порядок знаходимо у всходї і заходї сонця. Але землетруси, вибухи вулканів, страшні бурі, все те нищить поля та доми людий, робить нелад в гармонії житя сьвіта. Знаходимо добро в ласцї і любови при-

ятелїв, а зло в варварстві і звірстві лихих людий — ворогів.

Звідси повстала в Персиї (в Азиї) сотки лїт перед Христом фільозофія дуалїзму (двобожіє) т. є. наука, яка учила, що в сьвітї є дві силї, що ведуть з собою безнастанну борбу. Сила добра під проводом бога, званого Ормузда і сила зла, якою проводив злий бог Аріман. Подібна наука істнує в християньстві, лиш трохи відмінна. Доброго бога понимали Перзи зовсїм так як розуміли его жиди, тай християни; злий бог, сатана – чорт. Тілько що сатана в християньстві не є первісною силою, а лиш одним з Божих сотворінь, який хотячи стати висшим згрішив насупроти Бога. Зате Бог побідивши сатану, карає его.

Християньство годї звати фільозофією дуалїзму, бо она не признає двох первісних принципів, а лиш оден. Звідси така фільозофія, що признає лиш оден основний принцип—першу причину всїх річий, називаєсь фільозофією монїстичною (від грецкого слова монос – одинокий).

В модерних часах наука потвердила монїстичні теориї. Само право притяганя, яким всї тїла як вода, желїзо, і пр. падуть на землю поясняє, що всї матеріяльні річи

старають ся зійтись спільним притяганєм. Яблоко паде з дерева на землю тому, що земля єго притягає і тягне на долину. Знаємо, що місяць обертає ся навколо землї так, начеб хлопець крутив шнурком, на якому привязаний каміньчик. Шнурком, який тримає місяць, щоб не відбіг від землї, є сила притяганя, та сама сила, що держить нас і всї річи на сьвітї, на поверхни землї так, що все що є на землї пристає до землї і не годно віддалитись від неї в повітре. І знов, як місяць кружляє навколо землї, так земля разом з місяцем кружляє навколо сонця. Заключаємо отже, що сонце держить наш сьвіт на такім самім шнурку як і земля придержує місяць — се є сила притяганя.

З сего ясно, що мусить бути одна велика сила, право притяганя не тілько землї, але і місяця і сонця.

Напевно порозуміємо, що коли є одно і те саме право в усїх тих тїлах, мусить бути також сила одна, котра постановляє таке право. Иншими словами — земля, місяць і сонце є одною системою.

Зробім з сего образок, котрий нам се ширше обяснить. Знаємо, що сьвітло сонця є біле і ясне. Але коли сонце сьві-

тить підчас дощу, біле сьвітло ломить ся і витворює богато ріжних красок, які бачимо в дузї (веселка). Та учені люди знайшли приряд на ломленє лучів сьвітла і назвали його спектроскоп. Промінь білого сьвітла сонця або сьвічки може бути зломлений в число ріжних красок, так як і дуга. Ті краски можна знову злучити і пустити через инше шкло — і вийде біле сьвітло знов. Є також знана річ, що коли якісь тїла пр. желїзо, вапно або ґази сильно розпалити, тодї они дають все відмінні струї сьвітла, по котрих можна їх пізнати. Так само: инші тїла. Се все нас приводить до ще цїкавійшого відкритя. Перевівши дослїди сонця і зьвізд учені переконали ся, що богато таких тїл, які знаходимо на землї є і на сонцї; і не тілько те, але навіть знайшли тїла і на воздухах, які мілїони разів дальше віддалені від нас як сонце. Ті тїла пізнаєсь по сьвітлї, яким они сьвітять. Та нам в нашій теориї о д и н о к о г о п р а в а не треба ще задоволяти ся на самім сонцї, можемо подорожувати і до найдальших зьвізд і скажемо, що є тільки одно правило, і як тільки одно — отже оно для всїх і вся.

Тут можна поставити фільозофічний арґумент для попертя єдности вселенної.

Припустїм, що булоб два правила в уживаню, а не одно. Отже ті два правила мусять або стрінути ся і злучити ся, або нї. Коли они нїколи не стрічають ся, так ті, що живуть, в обемі одного правила, не можуть нїчого знати про тих, що живуть в обемі другого правила, і даремно їм говорити про се. Але коли ті оба правила зустрінуть ся,— так там вже мусить бути якась спільна дорога, на котрій они здибають ся і котра вже означує істноване їх відносин. Колиж так, то ся спільна дорога се вже буде инший порядок, вищий від тих двох, який і дає правила тим двом; всеж таки дійдемо до сего, що підстава, підвалина всего — є знов одна.

Задля доказів таких, як вище наведені, більшість фільозофів вірить в якусь означену форму одиничну, в тім смислї, що є Одна Велика Сила, котра обявляєсь в всяких видах. Заким підемо дальше з нашим питанєм, добреб зазначити відношене загальної науки монїзму до христіяньства.

Христіяне, розумієсь, вірять, що є одна велика Причина всїх річий, які були, є і будуть. Сю причину називають Богом. Они вірять, що Бог є розумний, самосьвідомий, особистий, управитель. Але знаємо,

що богато монїстичних фільозофів утримують, що Бог і сьвіт є одна і та сама сила, є одно, і такі фільозофи хотяй признають, що ся перпа причина є всемогуча і розумна, то таки в деякім змислї запереченть єї особистість і самосьвідомість Ся теорія, що Бог і сьвіт є одно, називаєсь пантеізмом. Пантеізм отже зазначує, що Бог є всїм, а все є Богом. Але трудно буває погодити ту теорію з Христіяньством. Бо найбільша і найкраща річ в Хр. вірі є наука, що Бог є любячим Отцем Небесним, кортий дбає за Вас і за мене. Небезпека монїзму є та, що він може допровадити до заключеня, що сьвіт є пуста, слїпа, бездушна машина, котра меле вічно, приводить до житя і смерти, але не дбає про щасливість, або будучину своїх сотворінь. Напевно знаю, що нї оден з нас добровільно не згодивби ся на таку думку як та.

Лишім покищо сю точку і возьмім оба великі поділи монїзму: т. є ідеалїзм і матеріялїзм. Є богато сортів ідеалїстичних фільозофів, як є ріжниці і між матеріялїстичними фільозофами. Характеристика ідеалїзму є – витолкувати сей сьвіт прінціпом думки і розуму, коли матеріялїзм хоче все те витолкувати назвами матерії. У ідеалїста

верховодить думка, у матеріялїста — матерія.

Ідеалїст думає, що сьвіт сотворений думкою, чи за помочию думки (Божої – розумієсь) хотяй він вірить або ні, що Перша Велика Причина має сьвідому особистість, таку як люди. Матеріялїст вірить тілько в те, що може поняти змислами: гори, дерева, конї, машинерію, маґазини, сонце і зьвізди астрономічні, атоми в хемії. Щож до розуму і думки люцкої, то се тілько припадкові промінї сьвітла, блески сьвітячої мушки, іскри з під колїс сьвітової машини. Так думають матеріялїсти. І коли приходить ся йому витолкувати людский розум, він мусить з него зробити як не частину сьвітової машини, то якийсь припадковий, побічний витвір еї роботи.

Ріжниця отже між матеріялїстом а ідеалїстом — є їх противні науки про сьвіт. Ідеалїст зачинає від свого власного розуму і іде постепенно в сьвіт основами котрі знайшов в своїм розумі. Матеріялїст не є спеціяльно заінтересований своїм розумом, але дуже інтересуєсь тими річами, які довкола себе бачить. Він скоро находить, що сьвітом управляє механїчне право, або иншими словами, що сьвіт се є велика маши–

на. Дальше, він вертаєсь до свого тїла і инших сотворінь і знаходить що і се машини; так, коли він в кінци приходить до свого власного розуму, до думки і душі, то призвичаївшись до машин, він і розум називає машиною.

Теперже звичайний собі чоловік — як то кажуть — з простим хлопским розумом, рідко коли сумнїваєсь, що він має душу і тїло, і не дуже побиваєсь за витолкованем всего в сьвїтї одною або другою теорією, він просто признає, що є душа і тїло. Він не журить ся питанем, як оно є, чи то душа творить тїло, чи тїло душу. Йому виглядалаб така дискусія як дурниця і страта часу. Зі своєї сторони, я не думаю, що се би принесло комунебудь користь, тратити весь час тільки над думанем про сї глибокі задачі фільозофії, длятого, що бракує нам матеріялу і способів, за помочию котрих, ми булиби в станї прийти до остаточного заключеня і можливо, що деякі з тих задач не будуть розвязані поки сьвіта та сонця. Таки я думаю, що вартаби нам заглянути до сеї фільозофії часом і побачити та пізнати, що то за природа тих питань, котрі фільозофія підносить Як я перше сказав, кождий чоловік має природний наклін ви-

роблювати собі якийсь рід власної фільозофії. Але добре є також знати, що є ще иньшого рода фільозофії поза нашою і що ті иньші фільозофії, або способи поглядів на сьвіт (понеже фільозофія чоловіка — є не що иньше, як его власний погляд на сьвіт, річи в нім, людське житє і т. д.), других, можуть бути так само добрі як наші.

Мабуть Ви чули історию про двох жовнїрів, котрі, стоячи по противних боках щиту, почали сварку. Оден говорив, що щит є золотий, а другий твердив, що щит срібний. Суперечка доводила їх до бійки. Аж надійшов до них розумний чоловік, оглянув щита з обох сторін, обернув его, і ось — щит показав ся золотим з противного боку, так само і срібний. Жовнїри оба видїли кождий тілько оден бік, а на другий не зважали, не були на стілько мудрі, щоб розглянути докладно справу. А той щит був тільки з одного боку золотий а з другого срібний.

Отже кождий з нас може мати свої любимі погляди на річи. Дехто думає, що душа є всїм, а тіло невартісне, ненавистне. Такими були герміти, (пустиножителї) і монахи старих часів, котрі жили самітно, постили до загину, або бичували ся бато-

гами, думаючи таким способом ослабити тїло а скріпити душу. Се є певне, що люди з такими короткими та низкими поглядами на тїло, не моглиб нїколи робити поступу в науцї природи, анї в штуцї цивілїзації. Иньші люди знова — висьміялиб таку покуту сьвятих. Они скажуть, що здоровлє і вигода тїла є добрими річами, що терпіня, які побожний накладає на себе є злі і дурні, що розум не може здорово думати коли тїло слабе і що сьвятого стовпника (Симеона Стовпника) привиди є тільки сни дурноти, зпричинені ушкодженями тїла, які зпричинив кінсобі самий.

Тут ми бачимо два противні погляди. Одні думають, що душа зміцняєсь через терпіня тїла, а другі кажуть, що здоровлє і вигода тїла є потрібні для того, щоб була здорова душа — розум. Котра з тих думок є правдивою показує найкраще се, що чоловік, котрий вірить в здоровлє, буде дбати і прожитє, буде шукати способів зміни ти обставини житя на кращі, буде старався розвивати науку і штуку; а — другий чоловік не буде сего робив.

Більшість новочасних людий будуть, думаю, сеї гадки, що чоловік віруючий в здоровлє і вигоду є правий, мудрий, а той

що постить і покутує є — дурнем. В кождім разї, піст і покута вже вийшли з моди. Я не кажу, що їсти рибу в пятницю замість мяса є піст, бо риба на зміну може бути так само добра як і мясо. Такого рода піст — се тільки побожна памятка старого посту і показує ясно як на долони, що вже в людий піст перевів ся.

Люди можуть зіпсути ся, злїнивити ся стати самолюбами через завелику вигоду, як також їх характери можуть скривити ся і потерпіти через забогато гризи. Я завсїгди любив стару грецку пословицю, яка каже, — золота середина. Се блуд захоплювати ся до глупости якою небудь теорією. Але задля сего самого є дуже добре учити ся фільозофії, хоть би длятого, щоб переконати ся, до чого доведуть еї теорії, колиб їх сповнити. Тодї можемо переeґзамінувати самі себе і побачити чи сьвідомо ми поступаємо після сеї теорії чи другої.

По малім сїм відступленю від предмету, можемо тепер дальше послїдувати студіованю ідеалїзму і матеріялїзму: Возьмім вперед матеріялїзм і спитаймо що то є. Матеріялїзм. є попросту машинова теорія сьвіта. Се є конечна робоча думка всїх наук, які мають до дїла з матеріяльними рі-

чами. Стало ся се роботою сеї теорії, що всї великі результати науки заховали ся. (Але) наша незгода з матеріялїзмом починає ся тодї, коли він говорить, що наша душа і Бог є частиною сьвітової машини.

Але пошукаймо добрих сторін матеріялїзму. Всї знаємо, що для доброго положеня і щасливого житя, богато причиняєсь реґулярність і порядок, яким сьвіт управляєсь. Єслиб сонце одного дня зійшло, а другого дня забуло зійти, наше житє сталосьби не можливим. Єслиб огонь одного дня горів, а другого дня нї, слиб вода була змінна і свавільна в своїх якістях, так щоб одного дня була доброю, а другого трутиною, — се явно для всїх, що людське знанє, наука і досьвід булиб безовочні,бо чогоб научили ся одного дня, мусїлиб відучити ся другого.

Тепер буде ясно, чому дикі забобонні люди роблять такий малий поступ в науцї. Они не мають найменшого понятя про систематичний порядок могучих прав, правлячих сьвітом. Всяку нереґулярність, яка стане ся, они приписують всякого рода духам. Єсли буря прийде — се того духа дїло, если погода за довго — иньший дух відвічає за се, если вибухне зараза — дух

також спричиняє ту гризу. Відповідно своему знаню, ті люди знаходять способи відвернути гнїв і сподобати ся їм офірами, або відгонити їх заклятями і чарами.

Коли дикі люди побачать затьмінє сонця, они думають що се великий змій закриває жерело нашого житя і они тодї зачинають кричати і верещати та тарабанити, щоб відстрашити того змія. Але тепер прийде модерний наш учений чоловік до них і скаже їм, що се не є цїлком змій, але що се є місяць, який став посеред нас що на землї, а сонцем. Сонце так сьвітить ясно, що ми не можемо видїти місяця, аж доки він не зайде в дорогу сонїчних промінїв, і тодї він виглядає як темна чорна кругла тїнь, яка перелазить звільна лице сонця. Так докладний є порядок небесних тїл і так докладно знаний, що учені можуть предсказати богато лїт наперед, коли припаде затьмінє сонця чи то місяця, і в яких частях сьвіта його можна буде видїти. Се означає, отже, що сонце разом з иньшими небесними тїлами і землею є частями величезної машини, яка тримає докладний час, як який величезний годинник і що се є цїлковито сьмішне думати, що десь якісь духи чи змії мають яку небудь силу тут

вмішувати ся.

Таким самісіньким способом ми знаємо що дощі і посухи, бурі і тиші, є наслідки роботи сеї величезної машини сьвіта, якою правлять незмінні права. Подібно коли хороба навістить дім дикуна, він кличе лїкарів, які приходять зі своїми страшними масками, танцюють і крутять ся довкола терплячого нещасливця, в надії, що відстрашать демона, котрий мучить його.

Тепер же ми знаємо, що найчастїйше причиною хороби є малесенькі живучі рослини, сотворіня подібні до плїснї, чи стухлости поживи (як хлїба), або до дріжджів, якими заквашують тїсто. Ті маленькі сотворіня дістають ся до тїла людини, множать ся там і спричиняють затроєня, а затроєня ослаблюють людину. Так само якби ти побачив шкідливі рослини в своїм городе, не сподієш ся певно, що позбудеш ся їх, коли натягнеш на себе маску та будеш кричати на всї заставки, та скакати, а також не думаю, щоби ти виображав собі, що сему винні в першій мірі якісь духи. Ти будеш знати, що єсли ростуть там в огородцї нездалі рослини, то насїня таке дісталось до твого огорода з якогось иньшого місця і щоб удержати свій город чистим, ти мусиш

або не пустити злого насїня до него, або повиривати ті рослини, що ростуть.

Тут однак заходить отся трудність, що ті злі рослини, які ростуть в люцкому тїлї і зпричиняють слабости, є такі малюські, що їх голим оком не доглянеш, хиба коли узброїш око сильним мікроскопом (побільшаюче шкло) і що они розлїзають ся по цілім тїлї і крови, отже їх дуже трудно „виполоти“. Найскуточнїйший спосіб знов, про який модерний доктор думає, є той, щоб дістати таке лїкарство, котреб, коли хорий випє, поубивало всї злі рослини, а хорому щоб нешкодило. На жаль, се не так легко зробити. Часом се можливе, але не завсїгди. Ще приємно згадати і те, що так само, як в огороді буває, що добрі рослини заглушують злі, (убивають їх) таке дуже часто є і з чоловіком, що природні відпорні сили крови переможуть неприятеля і убивають часто смертні зародки хороби. Але в тім всїм, духи не мають жадної вартости, хиба в такім випадку; єсли пацієнта самого дух і бодрість є добрі, се є також поміч в зміцненю його тїла проти неприятелїв, які старають ся знищити його. Але осібно від всего того, причини здоровля і хороби, житя і смерти, є означені при-

родними правами так остро і незмінно, як права, котрі постановляють дороги сонця і зьвізд. Ріжниця поміж правами, які правлять живучими істотами, а правами небесних тїл, є ся, що сили вплутані в житє, є далеко численнїйші і помішані, як сили правлячі сонцем і місяцем, отже тут тяпце нам знати, що має стати ся.

Легко астрономові сказати, коли буде затьмінє сонця. Все, що він до того потребує знати, є регулярні дороги місяця і землї. З сього він може сказати, коли місяць стане між сонцем а землею і так,,затьмить" сьвітло сонця від людий на землї. Але трудно певно сказати, коли прийде година смерти чоловіка. Девятьсот девятьдесять і девять разів чоловік може зранити себе тернєм чи дрязкою і кров може побороти ті маленькі зародки хороби, які дістануть ся до середини тїла; але за тисячним разом деякі зародки хороби прийти можуть, котрих сили житєві не будуть в станї поконати. Оно так може стати ся, бо або ворог може бути грізнїйший як коли небудь перед тим, або причина старших лїт, також єсли чоловік затроював свій систем алькоголем — такими способами, його відпорна сила зменшила ся.

Але се все є справа фізична і хемічна. (Хемія — наука про се, з чого, з яких первнів, складають ся всї річи; фізика — природа, натура, наука про наше окруженє). Виходить отже на таке, що хтось може сказати: ,,нема нїчого в такім разї, щоб ми могли зробити, коли все залежить від відвічних, незмінних прав сьвітової машини?''

Не так. Є дечого богато, що ми можемо зробити. Можемо недопустити пошести карантиною, т.є. відосібненєм слабих людий, аж до часу їх виздоровленя, або иншими словами, до часу смерти їх мікробів, які зпричинили слабість. Таким способом не даєсь нагоди мікробам заразити здорових людий. Дальше можемо заборонити матерям давати дїтям зіпсоване молоко, бо знаємо, що се булоб причиною слабости і смерти дїтий. Иншими словами, се належить до нас учити ся роботи сьвітової машини і провадити нею так, щоб она робила роботу для нас, а не проти нас. Та сама сила, що родить пшеницю на наших нивах, може зродити і кукіль. Але ми хочемо пшениці, а не кукілю. Се є нашою задачею, обовязком, знайти такі средства, щоб спасти пшеницю а знищити кукіль.

Сила матеріялїстичної фільозофії ле-

жить в тім, що всї наукові відкритя якої небудь вартости, завдячують ся людям, які поступають після теорії, що сьвіт працює якби машина; а там, де вірять, що сьвіт є місцем забави ріжнородних духів, там побачимо дуже маленький поступ в науковій правдї.

Видїлисьмо отже, що поступ сьвіта більше прихильний науцї одного Бога, як науцї про много богів, а се є длятого, що наука поступає на підставі, що можливий тільки оден порядок, оден систем прав; н. п. кавалок желїза важить оден фунт нинї і то само завтра, два а два є чотири нинї, завтра і за тисячу лїт.

Гляньмо тепер на покревність та згоду сих теорій з історіями чудів. Але вперед порозуміймо, що то є чудо. Розумієсь, є богато річий чудних на сьвітї і все нове виглядає чудом дотн, доки ми з ним не освоїмо ся. Пр.,сучасний автомобіль бувби страшенним чудом для людий, які жили тисячу лїт назад. Цїлком певно, сї люди сказалиб що се винахід пекла і чорт ним їде. Люди Індії мають про се таку саму думку. Они кажуть, що в машинї сидить чортик і підганяє її. Але люди цивілїзованих країв, які знають як зробити автомобіль, знають

дуже добре і се, що чортик не має нїчого спільного з автомобілем. Они знають, що се є фізична сила, яка жене машину, замкнена в ґазолинї. Сю силу ґазолїни они пускають по трохи в машину і уживають до обертаня колїс.

Так отже теорія про злого духа є теорія чуда, а теорія фізичної сили є теорія науки. Теорія чуда є отже ся, що вірить в духи, сили незалежні від фізичних прав, котрі приходять, вмішують ся і роблять щось надзвичайне.

Але матеріялїстичний вчений фільозоф цїлковито заперечує всяке чудо. Він твердить, що права природи не можуть бути цїлком переступлені і що нема нї добрих нї злих духів, якіб вмішували ся в права природної сили, або мали якунебудь свою власну силу. І дїйсно, як ми вже бачили перед тим, ті люди, що вірять богато в духів роблять дуже незамітний поступ в розуміню природи, підчас коли великі рухи модерної штуки і винаходів та дослїдів, які зміняють лице сьвіта денно, полягають виключно на теорії. що сьвіт є механїчний систем, котрого права нїколи не зміняють ся.

Але спитаймо ся тепер з христіянської

точки погляду одно питане. Єсли є Одна Велика Причина що сотворила сьвіт, чи не розумно булоби думати, що та Причина моглаб зробити вилом в незмінних правах і зробити чудо колиб тілько захотїла? Инакше —Причина зісталасьби невільником машини, яку сама сотворила.

Та звичайно є всїлякі відповіди на такі питаня. Єсли Бог часто вмішував ся в сьвіт і його порядки, се так замішало би порядки сьвіта, як множество невідвічальних духів. Дальше, єсли Божі порядки совершенні, длячого Він змінює їх чудами?

Одинока, добра слушність, яка підтримує віру в чуда, є та, що Бог може хотїти ними посьвідчити яку велику правду Його духової природи, про яку чоловік не довідав би ся дорогою наукового досліду.

Трудність в сїм арґументї є та, що богато попів поганських опирають свою релїґію на чудах. Правдою є, що модерні люди науки, котрі вірують в чуда Євангельскі, вірують в них длятого, що характер і житє Ісуса Христа було таке красне, що оно було варте таких проломів Божественної слави нашого сьвіта.

Знаємо також, що правлїне права в сьвітї є абсолютне і що Бог не вмішуесь в

систем, який Сам уложив, леда якої будь оказії. Так отже не повиннісьмо вірити в чуда так легко. Можемо бути цілком певні, що Бог не покаже чуда на тоє, щоб показати правдивість неправдивої релїґії, або лакомих замірів лайдацького попівства.

Аж доси ми говорили про науку матеріялїстичну і думаємо тепер, що ся фільозофія виганяє зі сьвіта всякого рода неспокійних духів і чортиків, котрі докучали нашим предкам. Але ми мусимо уважати, щоб та фільозофія — витолкувавши наші тїла, дальше нашу думку — розум як лишень машини не виперла наших душ з їх бутя (еґзистенції). Бо, видите, думка матеріялїстична призвичаїлась думати, що в сьвітї більше нїчого нема, лиш машини, т. є. матеріяльні річи, змушені до роботи впливом механїчних і хемічних сил.

Щоб мати перед собою образ центральної думки нашої розвідки, порівняймо два музичні інструменти. Ви певно чули про „Еольску Арфу“. Є се інструмент зі струнами, який вивішують на дворі, в такім місци, де віє вітер. Так вітер віє на струни і сей інструмент видає звуки музичні після сили вітру. Порівняймо тепер таку музику з музикою скрипки. Скрипка потребує жи-

вого, розумного грача, еольска арфа нї. Питанє отже в диспутї, чи чоловік є скрипкою, чи еольською арфою? Єсли чоловік є арфою, він не має цїлком самосьідомости і житє його рішають вітри його условій. Єслиж чоловік є подібний до скрипки, тодї він має душу, в котрій ховаєсь музикант, і злука тону його душі і тїла є потрібна до витвору музики його житя.

Той чоловік, що вірить в матеріялїзм каже, що чоловік є арфою; а той, що вірить в духовий сьвіт поза матеріяльним, каже, що чоловік є скрипкою

Дотепер ми бачили лиш декотрі з добрих точок матеріялїзму, але подивім ся і на його хиби. Перше всего він не лишає місця для нематеріяльности души. Єсли нема нїчого більше на сьвітї лиш матеріялїзм, то коли наші кучі (тїла) вмирають і гниють, не лишає ся нїчого. Поет Шкоції Burns порівнує приємности житя до платків снїгу, що падають на воду ріки. ,,Хвилинку білі, тай гинуть на віки". І так само після матеріялїстів наше житє є на сьвітї. Так отже євангеліє матеріялїстів є (мабуть) таке: ,,Ідж, пий, весели ся, бо завтра гинеш". Матеріялїзм, єслиби ми позволили кермувати нами аж до сего степеня, зна-

чить, що він є щось більше від розуму. Колеса сьвіта крутять ся вічно, але они не знають длячого они крутять ся, анї нема нїякого Бога в небі, котрий би те знав, бо колеса самі є богом. Так думають матерія-лїсти і певно що се не є фільозофія житя— а смерти.

Огляньмо ся тепер за ідеалїзмом, се є фільозофією, яка вірить в зверхність розуму і переконаймо ся, чи она не помоглаб отрясти ся з тої науки, котра грозить нам духовою смертію.

Як матеріялїзм зачинає ся студіованєм матеріяльних предметів з внї і витолковуючи їх механїчними теоріями постепенно зближаєсь до розуму, та цїлком природно стараєсь витолкувати розум методами, які він знайшов практичними в внїшнїм сьвітї — так ідеалїзм зачинає ся внутр, від розуму людського і поступає на внї, пробуючи обяснити сьвіт роботою розуму або думки. Людина, що цїлковито віддала ся матерія-лїстичним думкам, в неї розум або душа здаєсь що гине, як якась недотикальна невидима мрака. Але зосередоточивши (зконцентрувавши) ідеї так як се знає розум, вскорі побачимо, що є цїлком можливо ідеалістови дуже влучно оборонити ся пе-

ред матеріялїстом, віддаючи „хлїб за хлїб“. Цїлком бо ясно, що не можемо знати нїчого, що не перейшло через наш розум. Всї толкованя природи ученими — є толкованє памяти, якої предметом є так упорядкувати факти зо внїшного сьвіта, що можна легко се розбирати розумом. То нужденне сотворінє — скупий, думає, що він збирає золото і дороге каміне тільки задля самого золота. Але так оно не є. Він шукає золота, бо згірдливого задоволоня шукає його такийже згірдливий р о з у м.

Великий бізнесмен желїзних доріг і фабрик може згубитись в подиві своєї розлягłої орґанїзації, якою він править. Він думає, що він працює задля свого маєтку. Але оно так не є. Він цїнить ті річи задля задоволеня свого розуму, котре то задоволенє він черпає з такої роботи. Задоволенє яке Рокефеллер може мати з праці в Standard Oil Company нїчим не рїжнить ся від задоволеня дитяти, котре бавить ся візком. Великі бізнесмени і малі дїти бавлять ся кожді своїми забавками, понеже ті річи дають приємне заняте їх розумам.

Одним з найбільших тріюмфів людської думки є доказ, що матеріяльні елементи сьвіта управляють ся законом чисел

або математикою. Цілий поступ науки полягає на сім. Коли великий астроном Кеплэр відкрив, що небесні тіла порушують ся після докладних правил ґеометрії (спосіб міряня), тоді він кликнув в зачудованю і задоволеню: „Бог ґеометризує“. Ви мабуть знаєте, що коли розвести цукор чи сіль в воді і так лишити на час аж доки висхне, тоді побачите на споді посудини чудних взірців кристали цукру чи соли. Се показує, що цукрова матерія підлягає докладно означеним математичним взірцям. Але взірець правдивий є тільки думкою-принципом, але не є річию.

Так кожде обсервоване науки, можемо сказати, є підвалиною думки, яка править сьвітом природи. Можемо дальше сказати, що матеріялїст, котрий витолковує все матерією, збиває сам себе. Для того, що він сам є в першій мірі розумом, що стараєсь зрозуміти матерію і всї його виводи є чистими пробами вияснити матерію розумом і коли тільки се йому вдасть ся і вдасть ся довести, що матерія пристосовуєть ся до його формів — се тільки означає, що сьвітом матеріялїстичним управляють правила згідно з правилами людської думки. І се є те, що великий астроном Кеплєр сказав, що Бог

ґеометризує.

Є гадка в якій річи виглядають завсїгди, що они є поза степенем досконалости, якої вимагає людський розум. На пр: ми можемо собі виобразити ідею досконалого колеса чи кола, на котрому кожде місце на обводї є рівно віддалене від середини. Але ми самі не годні зробити, ані нїгдз _э найдем такого кола, на цїлім сьвітї, якеб відповідало нашій думцї.

Колеса, які ми собі самі робимо, звичайно трохи випуклїйші в однім місци, зігнені трошки забогато в иншім. Форми таких салих цьвітів є бодай трошки не реґулярні. Знаходимо поміж мінералами совершенні криштальні форми, однак і скали і земля сего сьвіта виглядає темна, безформна і дурна.

Ті факти так подїлали на богатьох старожитних фільозофів, що они думали, що всї матеріяльні річи є тільки темним і несовершенним середником, в які найвищий розум міг тільки впоїти кілька своїх думок недосконало і з трудностію. Всї земні кола булиб тоді тільки слабонькими образками досконалого кола істнуючого в вічнім розумі. Так приміром між кіньми: є малі і великі, товсті і мізерні, але жадні не такі,

як повинні бути. Однак взірець досконалого коня мусить істнувати в думці Бога і тому взірцеві всї инші конї є лише подібні. Ориґінальне значінє понятя, котре ми приписуєм слові „ідеальний сьвіт“, є власне сї божественні взірцї, моделї, які сили природи пнуть ся наслїдувати.

Колись астрономи вірили, що колесо є найдосконалшою з межи всїх формів і думали, що планети кружили в совершеннім колесї довкола сонця. Але пізнїйше показало ся, що дороги планет не є кола, але елїпси, форми подібні до яйця. Коли се відкрито, настало велике замішанє думок і астрономи, котрі се перші оголосили, були пересліджувані, бо елїпса не була уважана такою досконалою формою як колесо. Ся нова теорія, думали, зменшувала перфектність Божих плянів.

Але сей власне приклад показує нам слабу точку ідеалїстичної думки. Сказалисьмо перше, що цїлий поступ науки належить завдячувати матеріялїстичному поглядї науки, Дуже трудне однак є порішити сю справу. Бо що правда, то в сьвітї нема анї одного цїлковитого ідеалїста, анї матеріялїста. Оба они і матеріялїст і ідеалїст мають свої взірцї чи теорії, після котрих

витоловують річи в сьвітї довкола себе. Але наука ідеалїста є — виробити собі плян вперед в своїй думцї і потому сподївати ся, щоб сьвіт пристосовував ся до того пляну, підчас коли стремлїня матеріялїста є — приближати ся до творів природи і старатись пізнати пляни, після котрих ті творива жиють чи істнують. Матеріялїст такого понятя, т. є. природний учений, фізичний, студїює смиренно, ходить до школи, до Матери Землї і таким способом пізнає її тайни.

Грецким ідеалїстичним фільозофам матеріялїзм не придавав ся до плянів, з того они заключали, що матеріяльні річи не є совершенні. Правдою (однак) є, що їх пляни не були совершенні. Нові, модерні ученї переконали ся уважними студіями дїл природи, що в тих дїлах є найлїпший порядок плянів, які старожитним фільозофам і не снились. Так само правдою є, що матеріялїсти також завели ся в своїх плянах (методах) до сего степеня, що они пробують тепер випрактикувати їх в місцях, де они не можуть мати нїякого застосованя. Они б хотїли розігнати ідеалїстів на чотири вітри, але ми скажемо таке, що ми любимо тих старих ідеалїстичних фільозофів зі всї-

ма їх помильностями. Они кріпко держались віри в вищість духа.

Матеріалїстична або механїчна фільозофія дїлає на підставі природи і обясняє природу згідно з її правами, але властиво се є наука, а поле властивої фільозофії є поза підвалинами природи. Фільозофія, так як релїґія, шукає послїдної причини всїх річий, але перша поступає стежкою розуму, а друга — дорогою віри.

Ось вам образок з сего що я думаю. Скажім що чоловік є духом, але що він має також тїло, яке є тим знарядом, котрим він працює на ниві природи. Скажім також що і Бог є духом і що Він також працює (дїлає) через сьвіт сотворених річий, котрий то сьвіт є Його знарядом (інструментом).

Так отже Бог і чоловік стикають ся посередно своїми взглядними знарядами — чоловіче тїло і сьвіт, в якім то тїло жиє. Тут чоловік учить ся думати Божі мисли через студіоване сьвіта і прав, котрими сьвіт управляєсь. Цїла та комунїкація є на полю природи. Але припустїм що Дух Божий може безпосередно порозумівати ся з духом люцким в такім місци, де лиш духи „дома“. Таку стичність чоловіка з Богом можемо назвати в і р о ю.

Ви знаєте як се оно є, що дитя може вірувати свому татови і мамі і може знати, що они його люблять навіть тоді, коли його остро карають. Се є віра, яка дає силу реліґійному чоловікови сказати про Бога: ,,Хотяй Він мене навіщає, все таки я уповаю на Него". Таку віру отримуєсь через досьвіди житя, але жерела її лежать глибше. Ся віра, є то рід духового розуміня і таким способом віра в Бога і любов Бога є одно.

Справдї і матеріялїст має якусь віру. Його віра поляг є на сталости Божих прав обявлених в сьвітї. Він є певний, що Перша Велика Причина є завсїгди правдива, що Він не може заперечити себе, що в Нїм нема зміни, анї тїни збоченя.

Віра ідеалїста є, що чоловіча душа є найбільшим і найвищим єством в сьвітї і що ми про ню маємо старатись, ане про матеріяльні добра, коли хочемо видїти славу Божу.

Христїянська віра іде ще дальше, бо ідеалїст сказати може, ще по тім всїм, що сьвіт є машиною д у м к и, замість машиною м а т е р ї я л ь н о ю. Але Христіянин вірить в особистість так люцку як і Божеску. Для него машина не є цїлком до-

статочною, задоволяючою, бо машини не можуть нї любити, нї надіяти ся, нї розпачати... Але люди люблять і люди надіють ся, отже люди є щось більше, як машинерія. Для того ми певні, що ся Велика Сила що сотворила нас всїх, мусить бути якнебудь подібна до нас самих, бо як моглиб ми любити, якби перш всего любви не було в Бога і від Него не дісталась нам?

Видимо тепер що є ті всї науки і фільозофії. Они є шуканя „на помацки" Божих дїтий в сїй пустини сьвіта тут і там слїдів Небесного Отця. Часто в смутку і розпуцї они зблуджують з дороги і викрикують, що нема Небесного Отця. Часто они страшно бють ся оден з другим і кождий каже, що лиш він має правдиву розвязку всего і що погляди другого фальшиві. В сїм пізнім віцї сьвіта оглядаєм ся на минувшину і видимо блуди богатьох лїпших і мудрїйших мужів як ми. Однак ми бачимо, що в сїм повільнім бігу часу наше людство приходить до повнїйшого знаня. Ми видимо, що біда часто людий більше навчила, як добре поводженє і що часто ті, що були цїлком певні правди в своїх думках і що остро обходились з своїми противниками — найчастїйше помилялись самі. — Бачимо, що та

великаньска цїкавість людий учених, яка провадить їх до розслїджуваня всего, не може милити ся, бо она доказала, що се одинокий спосіб розуміня Божого дїланя в природї.

Дальше видимо, що оно не безпечно причіплювати ся до котрої небудь теорії чи пляну виясненя всїх річий, бо Божі пляні більші як наші і всї наші теорії і фільозофії можуть бути тільки частинні виясненя безграничної цїлости. В кінци ще одно, хотяй і се ще не все, пізнаємо через науку, що всї люди, чи ми годимо ся з їх поглядами, чи нї, суть спів – паломниками і спів – учениками в великій Божій школї сьвіта.